

การเสริมศักยภาพผู้นำชุมชนในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว เชิงนิเวศด้วยกระบวนการเรียนรู้ : บทเรียนจากชุมชนดงเค็ง อำเภอหนองสองห้อง จังหวัดขอนแก่น

นายิกา เดิดขุนทด*

บุญเลิศ มรกต*

เบญจวรรณ นาราสัจจ์**

ชูศรี ศิริขจรพันธ์***

ศรีสมพร ปรีเปรม****

บทคัดย่อ

คณะทำงานโครงการพัฒนาอำเภอหนองสองห้องเพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์¹ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ได้รับความต้องการของผู้นำชุมชนตำบลดงเค็งในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่สำคัญคือ หนองละเลิงเค็งและป่าชุมชนโนนชาด จึงดำเนินการจัดกระบวนการเรียนรู้ เพื่อเสริมศักยภาพผู้นำชุมชนให้สามารถพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เมื่อดำเนินการเป็นระยะเวลา 6 เดือน พบว่ากระบวนการเรียนรู้ที่จัดขึ้นสามารถเพิ่มศักยภาพของผู้นำชุมชนได้ อันปรากฏเป็นรูปธรรม คือ การรวมกลุ่มจัดตั้งเป็นองค์กรชัดเจนขึ้น การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวมีเป้าหมายร่วมกันชัดเจนขึ้น มีกิจกรรมต่อเนื่อง และเริ่มการแสวงหาทุนสนับสนุนจากแหล่งอื่นที่นอกเหนือจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยมีบทเรียนเกี่ยวกับการจัดกระบวนการเรียนรู้หลายประการ ได้แก่

1. ความเข้าใจบริบทของกลุ่มเป้าหมายเป็นพื้นฐานสำคัญของการวางแผนจัดกระบวนการเรียนรู้ แต่ข้อมูลที่ได้ในแต่ละช่วงเวลาอาจทำให้เกิดความเข้าใจต่อกลุ่มเป้าหมายในระดับที่แตกต่าง จำเป็นต้องกำหนดแผนงานที่สามารถปรับเปลี่ยนให้ยืดหยุ่นกับบริบทของชุมชนที่รับทราบ
2. การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศดังกล่าว มีกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่ค่อนข้างซับซ้อน ทั้งนี้เพราะกิจกรรมการเรียนรู้ต้องมีการปรับกระบวนการทัศนของกลุ่มเป้าหมายให้ตรงกัน การเพิ่มทักษะความรู้ด้านการจัดการท่องเที่ยว ความรู้ด้านธรรมชาติและนิเวศวิทยา การฝึกปฏิบัติการเพื่อทดสอบความพร้อมของกลุ่มเป้าหมาย และการปรับปรุงพัฒนาอย่างต่อเนื่อง
3. ในชุมชนมีกลุ่มแกนนำจำนวนจำกัดที่มุ่งมั่นและพร้อมเข้าร่วมกิจกรรมอย่างใกล้ชิดและต่อเนื่องตลอดกระบวนการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้บรรลุเป้าหมาย

*บรรณารักษ์ สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

**อาจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

***เจ้าหน้าที่บริหารงานทั่วไป คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

****ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

¹เป็นโครงการบริการวิชาการแก่สังคมเชิงบูรณาการ สหสาขา ที่มีวัตถุประสงค์และเป้าหมายการดำเนินงานหลายประการ การเสริมสร้างศักยภาพผู้นำชุมชนในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ที่นำเสนอในบทความนี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของงานทั้งหมดที่โครงการได้ดำเนินการ

วารสารศูนย์บริการวิชาการ

ปีที่ 13 ฉบับที่ 4 ประจำเดือนตุลาคม-ธันวาคม 2548

4. การสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์กับหน่วยงาน บุคคลต่างๆ อย่างกว้างขวางเป็นพื้นฐานสำคัญในการจัด กระบวนการเรียนรู้ให้ได้องค์ความรู้และมุมมองอย่าง บูรณาการ

5. การประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อมวลชนอย่างต่อเนื่อง ควบคู่กับความก้าวหน้าของกิจกรรมขั้นตอนต่างๆ เป็น กระบวนการเพิ่มขวัญกำลังใจแก่กลุ่มเป้าหมายอย่างมีพลัง

ความนำ

จากการริเริ่มของศูนย์บริการวิชาการ มหาวิทยาลัยขอนแก่นในการจัดทำโครงการบริการวิชาการ แก่สังคมเชิงบูรณาการเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาว อำเภอหนองสองห้อง ณ ที่ว่าการอำเภอหนองสองห้อง เมื่อวันที่ 2 ธันวาคม 2546 โดยมีบุคลากรของมหาวิทยาลัย ที่ผ่านการพัฒนาศักยภาพของนักประสค์เข้าร่วมทำหน้าที่ วิทยากรกระบวนการให้กับกลุ่มชาวบ้านที่เป็นตัวแทนชุมชน ต่างๆ ในทุกตำบลของอำเภอหนองสองห้อง โดยใช้ กระบวนการ SWOT เพื่อระดมความคิดเห็นต่อจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคของชุมชน นำไปสู่การกำหนด แนวทางพัฒนาที่เหมาะสม

คณะทำงานได้รับทราบความต้องการของ ผู้นำชุมชนตำบลดงเค็งที่เสนอจุดแข็งด้านแหล่งท่องเที่ยว ทางธรรมชาติคือ หนองละเลิงเค็ง² และป่าชุมชนโนนชาด ว่ามีชื่อเสียงจนได้มีการกล่าวถึงในคำขวัญของอำเภอหนอง สองห้องที่ว่า "หนองสองห้องคู่เมือง ลือเลื่องภาพเขียน วังคูณ ศูนย์รวมทะเลเลิงเค็ง นามระบิงสวนป่าโนนชาด" โดยหนองละเลิงเค็งเป็นจุดแข็งที่ธรรมชาติเอื้ออำนวยมี นักจำนวนมากอาศัยอยู่ ทั้งนกประจำถิ่นและนกอพยพ นานาชนิด เช่น นกยางขาว นกแก้ว เทียบ อีกา นกเค้าแมว ฯลฯ

เป็นที่สนใจของนักดูนกจากทั่วประเทศและต่างประเทศ ส่วนป่าชุมชนโนนชาดเป็นผืนป่าขนาดใหญ่ที่มีสภาพ ธรรมชาติที่สมบูรณ์ มีพืชพันธุ์หลากหลาย สัตว์ป่าขนาดเล็ก และขนาดใหญ่ เช่น แอ้ กระต่ายป่า สุนัขจิ้งจอก ฯลฯ แต่ มีจุดอ่อน คือ การสถานที่ตั้งสองให้สภาพตามธรรมชาติ จนไม่เป็นสิ่งดึงดูดการท่องเที่ยวของคนทั่วไป จำนวน นักท่องเที่ยวจากต่างถิ่นโดยรวมจึงมีจำนวนน้อย ไม่สามารถเอื้ออำนวยให้เกิดการสร้างงาน การขยายโอกาส และเพิ่มรายได้แก่ชาวบ้านในชุมชน ดังนั้น คณะทำงานจึง ได้จัดทำเป็นโครงการเสนอขอรับรองประมาณสนับสนุนจาก ศูนย์บริการวิชาการ และเริ่มดำเนินโครงการ ตั้งแต่เดือน มกราคม 2548 เป็นต้นมา

เริ่มจากการประสานงานร่วมกับทางอำเภอ หนองสองห้อง องค์การบริหารส่วนตำบลดงเค็ง และ ผู้นำชุมชนในตำบลดงเค็ง เมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2548 ทำให้ทราบถึงความต้องการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวดังกล่าว ทั้งด้านกายภาพและการจัดการท่องเที่ยว กล่าวคือ หนอง ละเลิงเค็งที่มีความกว้างใหญ่ถึง 684 ไร่ แต่บางส่วนต้นเขิน วัชพืชรก และรอบขอบหนองมีการสร้างถนนเพียงบางส่วน ทำให้การเดินทางในช่วงฤดูฝนไม่สะดวกและอาจถูกรุกล้ำ พื้นที่ได้ง่าย ส่วนป่าชุมชนโนนชาด พื้นที่ 2,599 ไร่ องค์กร ชุมชนได้ร่วมกันอนุรักษ์ไว้เป็นอย่างดี จนได้รับรางวัล พระราชทาน "ธงพิทักษ์ป่า เพื่อรักษาชีวิต" จากสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ พระบรมราชินีนาถ ในปี พ.ศ. 2539 และ 2540 แต่ไม่มีสิ่งทีเอื้อต่อการเรียนรู้ของนักท่องเที่ยว เช่น ป้ายบอกทิศทางหรือชื่อต้นไม้ การจัดเส้นทางเดินป่าเพื่อ การเรียนรู้ เป็นต้น

การปรับปรุงสภาพกายภาพของหนองละเลิงเค็ง ต้องใช้งบประมาณหลายล้านบาท คณะทำงานจึงแนะนำให้

²ละเลิง เป็นภาษาท้องถิ่น หมายถึง แหล่งน้ำที่มีขนาดกว้างใหญ่ เป็นแหล่งน้ำที่ใหญ่กว่าหนอง บึงโดยทั่วไป ส่วนเค็ง เป็นชื่อต้นไม้ท้องถิ่นชนิดหนึ่ง ผลเค็ง สามารถรับประทานได้

วารสารศูนย์บริการวิชาการ

ปีที่ 13 ฉบับที่ 4 ประจำเดือนตุลาคม-ธันวาคม 2548

ชุมชนกำหนดแผนกลยุทธ์และเสนอโครงการผ่านองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและผลักดันจนกว่าจะได้รับงบประมาณจากหน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง สิ่งที่คุณทำงานสามารถช่วยได้คือการพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชนให้สามารถกำหนดทิศทาง และดำเนินการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีประสิทธิภาพ จึงกำหนดแผนงานจัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับผู้นำชุมชนเป็นลำดับขั้น ดังนี้

การจัดกระบวนการเรียนรู้ : บทเรียนจากชุมชนดงเค็ง

คุณทำงานได้นำความรู้ ทักษะ และประสบการณ์จากการอบรมหลักสูตรวิทยากรนอกประสงค์ของศูนย์บริการวิชาการ มหาวิทยาลัยขอนแก่น พร้อมการทบทวนแนวคิดต่างๆ มาใช้ดำเนินโครงการ ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้

การเรียนรู้ หมายถึง การปรับเปลี่ยนทัศนคติ แนวคิดและพฤติกรรมอันเนื่องมาจากการได้รับประสบการณ์ ซึ่งควรเป็นการปรับเปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้น ส่วนกระบวนการเรียนรู้ เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นภายในตัวบุคคล เกี่ยวเนื่องกับการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมบางอย่างที่ค่อนข้างถาวร ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2543) ได้เสนอแนวขั้นตอนการจัดกระบวนการเรียนรู้ไว้ 5 ขั้นตอน ประกอบด้วย (1) การสำรวจความต้องการ (2) การเตรียมการ (3) การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ (4) การประเมินผล (5) สรุปผลและนำไปประยุกต์ใช้

David A. Kolb (1991) ได้สรุปกระบวนการในการเรียนรู้ขององค์กรไว้เป็น "วงจรรการเรียนรู้" (Learning Loop) ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ซึ่งไม่จำเป็นต้องเรียงลำดับได้แก่ (1) การเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงของตนเอง (2) การเรียนรู้จากการสังเกตและไตร่ตรอง จากกรณีตัวอย่างที่ผู้อื่นทำ (3) การเรียนรู้โดยการหาและได้มาซึ่งแนวคิด

เชิงนามธรรม เช่น หลักการ ปรัชญา หรือทฤษฎี ซึ่งอาจได้มาด้วยการค้นคว้าจากแหล่งความรู้ หรือการค้นคิดด้วยตนเอง โดยมีเครื่องมือทางการบริหารที่ใช้ในการคิด เช่น เทคนิคการวางแผนเชิงกลยุทธ์ เป็นต้น (4) การเรียนรู้โดยการทดลองทำและดูผล หรือการลองผิดลองถูก ทั้งนี้องค์การสามารถเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ ได้ จากทั้ง 4 วิธีอย่างต่อเนื่องและผสมผสาน ซึ่งจะช่วยให้สิ่งที่เรียนรู้ได้มีประโยชน์ต่อการพัฒนาองค์กรอย่างแท้จริง

2. กิจกรรมการเรียนรู้

จากแนวคิดข้างต้น คุณทำงานได้วางแผนจัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับกลุ่มผู้นำชุมชนเป็นลำดับขั้น ดังนี้

2.1 การสำรวจสภาพพื้นที่หนองละเลิงเค็งและป่าชุมชนโนนชาดร่วมกับผู้นำชุมชน

คุณทำงานได้ปรึกษากับผู้นำชุมชนทั้งในระดับอำเภอและระดับตำบลเกี่ยวกับรายละเอียดของโครงการที่จะดำเนินการระหว่างการออกสำรวจสภาพพื้นที่ เมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2548 ทำให้ทราบถึงกลุ่มแกนนำที่ร่วมกันอนุรักษ์แหล่งทรัพยากรทั้งสองมาตลอด คุณทำงานจึงติดต่อประสานงานกับกลุ่มบุคคลดังกล่าวให้เข้าร่วมกิจกรรม ซึ่งได้รับความสนใจเป็นอย่างดี พร้อมนี้กลุ่มผู้นำชุมชนก็ได้ทำความเข้าใจเงื่อนไขและข้อจำกัดของคุณทำงานด้วย

2.2 การศึกษาดูงานแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศและกลุ่มอาชีพ

วันที่ 26-27 กุมภาพันธ์ 2548 ผู้นำชุมชนจำนวน 6 คน ได้ร่วมกับคุณทำงานเดินทางไปศึกษาดูงานแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ต่างๆ ซึ่งเป็นตัวอย่างการจัดผู้นำเที่ยวรุ่นเยาว์ และการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น การจัดชาวบ้านในชุมชนเป็นมัคคุเทศก์ และบริการต่างๆ รวมถึงดูงานกลุ่มอาชีพต่างๆ ด้วย ระหว่างการดูงาน ผู้นำชุมชนดงเค็งไม่เพียงได้รับแนวคิดและเห็นตัวอย่างหลากหลาย หากยังได้ร่วมกัน

วารสารศูนย์บริการวิชาการ

ปีที่ 13 ฉบับที่ 4 ประจำเดือนตุลาคม-ธันวาคม 2548

ปรับกระบวนการทัศน์ต่อเป้าหมายการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวของตำบลตนเอง ให้เป็นไปในทิศทางของการดูแลรักษาความสมบูรณ์ของแหล่งทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนควบคู่กับการสร้างงาน และเพิ่มรายได้แก่ชุมชนด้วย

2.3 การวางแผนกลยุทธ์พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

คณะทำงานได้จัดประชุมเสวนาระดมความคิดเห็นเพื่อจัดทำแผนกลยุทธ์ในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เมื่อวันที่ 18 -19 มีนาคม 2548 ณ องค์การบริหารส่วนตำบลดงเค็ง โดยมี ผู้นำชุมชน ตัวแทนกลุ่มแม่บ้าน และตัวแทนภาคส่วนต่างๆ รวมประมาณ 50 คน เข้าร่วมเสวนา ซึ่งในช่วงแรกมีการให้ความรู้ที่เกี่ยวข้องต่อการวางแผนกลยุทธ์ เช่น การพัฒนาอุทยานการเรียนรู้สมุนไพร แนวทางการขอรับการสนับสนุนจาก ท.ท.ท. วิธีการจัดทำแผนที่ เป็นต้น จากนั้นจึงเป็นการระดมสมองด้วยเทคนิค AIC และกระตุ้นให้ที่ประชุมร่วมกันอภิปรายเพื่อกำหนดวิสัยทัศน์ เป้าหมาย และวิธีดำเนินการ จนได้แผนกลยุทธ์เพื่อพัฒนาหนองละเลิงเค็งและป่าชุมชนโนนชาดเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ระยะ 5 ปี (พ.ศ. 2550 -2554) และกำหนดผู้รับผิดชอบจัดทำแผนปฏิบัติการเร่งด่วนปีงบประมาณ 2548 - 2549 โดยดึงกิจกรรมบางส่วนจากแผนกลยุทธ์ เพื่อใช้ในการผลักดันกิจกรรมเร่งด่วนด้วย

2.4 การติดตามประเมินผลการดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการเร่งด่วนและแผนกลยุทธ์

วันที่ 22 เมษายน 2548 คณะทำงานได้จัดประชุมเพื่อรับรองร่างแผนกลยุทธ์ หลังจากนั้นที่ประชุมมีมติจัดตั้ง "คณะกรรมการดำเนินการโครงการพัฒนาปรับปรุงหนองละเลิงเค็งและป่าชุมชนโนนชาดเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ" เป็นองค์การภาคประชาชนรับผิดชอบผลักดันให้เกิดกิจกรรมตามแผนดังกล่าว ประกอบด้วย ตัวแทนจากทุกหมู่บ้าน และอาจารย์โรงเรียนในตำบลที่

สนใจ รวม 16 คน โดยมีนายขาว เขียวแหลม เป็นประธานคณะกรรมการ และอาจารย์หนูแดง เอี่ยมศรี เป็นกรรมการและเลขานุการ

2.5 การจัดอบรมเพื่อพัฒนาศักยภาพผู้นำเที่ยวในชุมชน

คณะทำงานได้จัดอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาศักยภาพผู้นำเที่ยวในชุมชน เมื่อวันที่ 6-7 พฤษภาคม 2548 ณ องค์การบริหารส่วนตำบลดงเค็ง โดยมีผู้เข้ารับการอบรมประมาณ 50 คน และได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิจากหลายหน่วยงานเป็นวิทยากรในหัวข้อต่างๆ ทั้งความรู้พื้นฐานที่ผู้นำเที่ยวควรทราบ และความรู้เฉพาะสำหรับการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เช่น ยุทธศาสตร์การพัฒนาอำเภอหนองสองห้องเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การส่งเสริมการท่องเที่ยวและมาตรฐานการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การเข้าถึงแหล่งเงินทุนของสถาบันการเงิน เป็นต้น ระหว่างการอบรมได้มีสื่อมวลชน และผู้นำชุมชนเข้าร่วมสังเกตการณ์เพื่อรับทราบข้อมูลด้วย โดยสื่อมวลชนได้ให้ความสนใจและเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่าง ๆ ทั้งรายการวิทยุโทรทัศน์ และหนังสือพิมพ์ จึงอาจนับได้ว่ากิจกรรมนี้เป็นการเปิดตัวแหล่งท่องเที่ยวอย่างเป็นทางการ และเป็น การประชาสัมพันธ์ให้เป็นที่รู้จักในวงกว้าง

2.6 การจัดเส้นทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อทดสอบความพร้อมของผู้นำเที่ยวในชุมชนและจัดธรรมชาติจรรยาบรรณทอดผ้าป่าเพื่อชุมชน

วันที่ 21 กรกฎาคม 2548 ซึ่งเป็นวันอาสาฬหบูชา คณะทำงานร่วมกับชุมชนได้จัดทอดผ้าป่าสามัคคีเพื่อชุมชนที่วัดป่าภูตคาม ตำบลดงเค็ง เพื่อสมทบทุนในการพัฒนาหนองละเลิงเค็งและป่าชุมชนโนนชาดให้เป็นอุทยานการเรียนรู้สมุนไพรและนก คณะผ้าป่าประกอบด้วยกลุ่มผู้สนใจจากมหาวิทยาลัยขอนแก่น และสื่อมวลชน จำนวนประมาณ 60 คน ซึ่งได้เป็นนักท่องเที่ยวกลุ่มตัวอย่าง เพื่อ

วารสารศูนย์บริการวิชาการ

ปีที่ 13 ฉบับที่ 4 ประจำเดือนตุลาคม-ธันวาคม 2548

ให้ผู้ผ่านการอบรมผู้นำเที่ยวในชุมชน ได้ฝึกปฏิบัติการเป็นผู้นำเที่ยว นอกจากนี้ มีนักศึกษาจากบริษัท ทัวร์จำลอง (KKU Travel) คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยขอนแก่น เข้าร่วมกิจกรรมนี้ เพื่อจุดประกายการเรียนรู้และสัมผัสประสบการณ์การทำงานกับชุมชนด้วย

ผลการประเมินพบว่านักท่องเที่ยวกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความพึงพอใจต่อการจัดบริการ สิ่งอำนวยความสะดวก และผู้นำเที่ยวที่ต้อนรับ

3. คักยภาพผู้นำชุมชนหลังกระบวนการเรียนรู้

การดำเนินงานตามโครงการระยะเวลาประมาณ 6 เดือน ยังสังเกตเห็นว่า จะเห็นการเปลี่ยนแปลงของแหล่งท่องเที่ยวเป้าหมาย แต่กระบวนการเรียนรู้ที่จัดให้กับกลุ่มผู้นำชุมชน แสดงผลสำเร็จที่น่าพึงพอใจหลายประการ ได้แก่

3.1 กลุ่มผู้นำชุมชนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดท่องเที่ยวเชิงนิเวศมากขึ้น

จากช่วงแรกที่ผู้นำชุมชนส่วนใหญ่ยังมีความคิดเห็นแตกต่างหลากหลายเกี่ยวกับเป้าหมายและวิธีการ ทำให้แม้จะดำเนินการอนุรักษ์มาเป็นเวลานาน แต่ยังไม่สามารถผลักดันการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้เป็นรูปธรรมได้ เมื่อผ่านกระบวนการปรับกระบวนทัศน์ ซึ่งคณะทำงานได้สอดแทรกในระหว่างกิจกรรมต่างๆ กลุ่มผู้นำชุมชนได้ร่วมกันคิดสร้างหนทางการพัฒนาที่ใช้งบประมาณจำกัด และอยู่บนพื้นฐานการพึ่งตนเอง เช่น จัดวันพัฒนาป่าเป็นวันปลูกและบำรุงรักษาต้นไม้ ด้วยการขอรับกล้าไม้ฟรีจากหน่วยงานป่าไม้ และใช้แรงงานอาสาสมัครในชุมชนเป็นหลัก

3.2 กลุ่มผู้นำชุมชนที่มีจิตมุ่งมั่นในการขับเคลื่อนงานอนุรักษ์แหล่งทรัพยากรธรรมชาติ

ในช่วงก่อนการเสวนาประชาคม กลุ่มผู้นำชุมชนทำงานตามความสนใจ ไม่มีแผนงานที่ชัดเจนรองรับ ทำให้

งานพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทั้งสองเป็นไปอย่างไม่ต่อเนื่อง ภายหลังจากผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน กลุ่มผู้นำชุมชนจึงมีความมุ่งมั่นอย่างเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน พูดถึงเป้าหมายร่วมกันอย่างชัดเจนขึ้น มีทั้งแผนกลยุทธ์และแผนปฏิบัติการเร่งด่วน นอกจากนี้ ยังจัดตั้งองค์กรในรูปของคณะกรรมการ ที่ช่วยให้กลุ่มผู้นำชุมชนที่ร่วมกันดำเนินงานมีความมั่นใจในการขับเคลื่อนงานอย่างต่อเนื่องและเป็นกระบวนการที่ยาวนานกว่าการดำเนินงานที่ผ่านมา อีกทั้งยังสามารถดึงความร่วมมือจากบุคคลที่เคยเป็นเพียงผู้สังเกตการณ์ให้มาร่วมเป็นแกนนำในการดำเนินงานเพิ่มขึ้น จากเดิมที่มีจำนวนผู้นำชุมชนระดับแกนนำเพียง 5-6 คน เป็น 16 คน

3.3 กลุ่มผู้นำชุมชนเริ่มแสวงหาทางเลือกในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ช่วงแรกของโครงการ กลุ่มผู้นำชุมชนยังมุ่งเน้นการรองบประมาณจากองค์กรปกครองท้องถิ่นแหล่งเดียว แต่เมื่อผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่มีทั้งข้อมูลและแนวคิดในการแสวงหาทางเลือกหลากหลาย ประกอบกับความมุ่งมั่นที่จะดำเนินงานตามแผนกลยุทธ์ที่ร่วมกันกำหนดขึ้น กลุ่มผู้นำจึงได้เสนอโครงการไปยังแหล่งทุนต่างๆ เพื่อขอรับการสนับสนุน เช่น การเสนอโครงการต่อ SGP PTF - Small Grants Program for Operations to Promote Tropical Forests in Thailand, UNDP และการส่งประกวดรางวัลลูกโลกสีเขียว เป็นต้น

3.4 กลุ่มผู้นำชุมชนสามารถประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมพื้นบ้านในการจัดกิจกรรมพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว

การจัดทอดผ้าป่าสามัคคีที่วัดป่าภูตคาม ทำให้กลุ่มผู้นำชุมชนมีประสบการณ์ในการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้วยการนำเอาวัฒนธรรมพื้นบ้านคือการทอดผ้าป่า มาประยุกต์เป็นการจัดหาทุนโดยขอความอนุเคราะห์จากทาง

วารสารศูนย์บริการวิชาการ

ปีที่ 13 ฉบับที่ 4 ประจำเดือนตุลาคม-ธันวาคม 2548

วัตถุประสงค์ให้มอบเงินผ้าป่าจำนวนกว่า 40,000 บาท ให้กับชุมชนเพื่อเป็นทุนสำหรับดำเนินกิจกรรมพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ขณะเดียวกันก็ได้ประสบการณ์จัดการท่องเที่ยวในชุมชน ทำให้ได้รับข้อเสนอแนะจากมุมมองของนักท่องเที่ยว อีกหลายประการที่กลุ่มผู้นำชุมชนเตรียมนำไปพิจารณาปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้นต่อไปด้วย

4. บทเรียนสำคัญ

ความพยายามเสริมศักยภาพผู้นำชุมชนด้วยกระบวนการเรียนรู้ ก่อให้เกิดบทเรียนสำคัญในการดำเนินการพัฒนาตำบลดงเค็ง อำเภอนองสองห้อง ด้วยการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ดังนี้

4.1 การทำความเข้าใจต่อบริบทของกลุ่มเป้าหมาย อาจมีระดับความลึกของข้อมูลแตกต่างกันในแต่ละช่วงเวลา

การจัดกระบวนการเรียนรู้จำเป็นต้องทำความเข้าใจบริบทของกลุ่มเป้าหมายอย่างชัดเจน จึงจะปรับกิจกรรมให้สอดคล้องและก่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างแท้จริงได้ แต่การทำความเข้าใจกลุ่มเป้าหมายในระยะแรกอาจได้ข้อมูลระดับผิวหน้า ต่อเมื่อได้ใกล้ชิดคุ้นเคยกัน ทำกิจกรรมร่วมกันระยะหนึ่งแล้ว จึงอาจทราบข้อมูลส่วนลึกที่ทำให้เข้าใจสถานการณ์แท้จริงมากขึ้น ดังปรากฏว่าข้อมูลจากหลายฝ่ายที่คณะทำงานได้รับทราบตั้งแต่เริ่มโครงการนั้นค่อนข้างจำกัดเฉพาะเรื่องที่สามารถอธิบายต่อคนภายนอกได้ ภายหลังที่ได้ร่วมกับกลุ่มผู้นำในการศึกษาดูงาน และมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันอย่างใกล้ชิด จึงได้ทราบข้อมูลเจาะลึกหลายประการ ที่ช่วยให้เข้าใจอุปสรรคบางอย่างในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวของตำบลที่ไม่สามารถอธิบายต่อบุคคลภายนอกได้ ทำให้สามารถปรับแนวทางการดำเนินงานในขั้นต่อไป มาเพื่อหลีกเลี่ยงอุปสรรคนั้น

ฉะนั้น แผนงานที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมาย จึงต้องกำหนดให้สามารถปรับเปลี่ยนเพิ่ม-ลดกิจกรรมได้ตามความเหมาะสม ขณะที่ต้องคำนึงถึงการบริหารจัดการเวลาและทรัพยากรที่มีจำกัดด้วย

4.2 การปรับกระบวนการทัศน์ของกลุ่มเป้าหมายให้ตรงกัน

เนื่องจากการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นเรื่องที่มีเป้าหมายสองด้านคือการสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวกับการอนุรักษ์แหล่งทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน กลุ่มผู้นำชุมชนจึงมักมีทั้งผู้ที่คำนึงถึงเป้าหมายใดเป้าหมายหนึ่งเพียงอย่างเดียว กับผู้ที่คำนึงถึงเป้าหมายทั้งสองซึ่งมักพบความยากลำบากในการจัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับทั้งสองเป้าหมาย ทำให้การพิจารณากำหนดแนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศมักเกิดข้อถกเถียงอย่างกว้างขวางจนแทบไม่มีข้อยุติที่เห็นพ้องกัน เช่น ในช่วงแรกของการเสวนาเพื่อจัดทำแผนกลยุทธ์ ผู้ร่วมประชุมส่วนหนึ่งเสนอความคาดหวังต่อหนองละเลิงเค็งว่าในอนาคตจะเป็นแหล่งน้ำที่มีน้ำมาก ไม่มีสวนต้นเต็ง ไม่มีวัชพืช และโดยรอบมีถนนให้รถแล่นผ่านได้สะดวก ขณะที่ผู้ร่วมประชุมอีกส่วนหนึ่งแย้งว่าไม่ควรขุดลอกสวนที่ต้นเต็งและกำจัดวัชพืชจนหมด ต้องเหลือไว้ให้นกและสัตว์ต่างๆ อาศัยบัง และไม่ควรปล่อยให้รถยนต์แล่นเข้าใกล้ในบางบริเวณที่เป็นการรบกวนนก เป็นต้น

ฉะนั้น กิจกรรมการเรียนรู้จึงต้องมีทั้งการเพิ่มทักษะ ความรู้ด้านการจัดการท่องเที่ยว ความรู้ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อม และที่สำคัญคือต้องโน้มน้าวผู้นำชุมชนให้เกิดการปรับกระบวนการทัศน์เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไปในทิศทางเดียวกันก่อน จึงจะสามารถกำหนดแนวทางการดำเนินงานให้สอดคล้องกันต่อไป เช่น

วารสารศูนย์บริการวิชาการ

ปีที่ 13 ฉบับที่ 4 ประจำเดือนตุลาคม-ธันวาคม 2548

เมื่อที่ประชุมกำหนดร่วมกันว่าหนองละเลิงเค็งมี "นก" เป็นจุดขายสำคัญ การพัฒนาต้องให้สอดคล้องกับความเป็นอยู่ของนกประจำถิ่นและนกอพยพ จึงสามารถหาข้อสรุปเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาโดยจัดโซนที่ปล่อยเป็นที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติของนก และโซนที่จะพัฒนาเป็นสถานที่พักผ่อนของนักท่องเที่ยว เน้นการปลูกต้นไม้ให้ร่มเงาโดยรอบและเป็นแหล่งอาหารของนกและสัตว์ต่างๆ เป็นต้น

4.3 การเสริมศักยภาพผู้นำชุมชนควรร่วมกันกำหนดเป้าหมายที่เป็นแกนนำหลักให้ชัดเจน

การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้บรรลุเป้าหมาย ทั้งด้านรายได้และความยั่งยืน ไม่อาจเป็นไปได้ในระยะเวลายันสั้น ผู้นำชุมชนหรือผู้เกี่ยวข้องบางรายอาจไม่พร้อมต่อการเข้าร่วมกิจกรรมอย่างใกล้ชิดและต่อเนื่องเป็นเวลานาน การกำหนดกลุ่มเป้าหมายในการเสริมศักยภาพให้เป็นผู้ดำเนินการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จึงต้องมุ่งไปที่กลุ่มแกนนำที่มุ่งมั่นและพร้อมเข้าร่วมกิจกรรมอย่างใกล้ชิดและต่อเนื่อง แม้ว่าจะมีจำนวนจำกัดแต่ก็เป็นกลุ่มผู้นำที่เข้มแข็ง มีความกระตือรือร้นที่จะพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง โดยให้กลุ่มผู้นำเหล่านี้ประสานกับผู้นำรายอื่นๆ และชาวบ้านทั่วไปให้เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ

4.4 การนำเสนอข่าวผ่านสื่อมวลชนสามารถเสริมสร้างขวัญกำลังใจแก่กลุ่มเป้าหมายอย่างมีพลัง

จากการติดต่อประสานงานกับสื่อมวลชนให้เผยแพร่ประชาสัมพันธ์ข่าวการจัดกิจกรรมต่างๆ ของโครงการ เมื่อปรากฏข่าวเผยแพร่ทางรายการวิทยุ โทรทัศน์ และหนังสือพิมพ์ที่ได้นำเสนอกิจกรรมพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศของตำบลดงเค็ง แม้จะเป็นช่วงระยะเวลาสั้นๆ แต่ก็สร้างขวัญและกำลังใจให้แก่กลุ่มผู้นำชุมชนและ

ชาวบ้านได้อย่างมีพลัง ผู้นำชุมชนหลายรายได้ระบุตรงกันว่า ชาวบ้านนั้นเป็นการต่อยอดเป้าหมายร่วมกันให้เป็นเสมือนสัญญาประชาคมที่ชุมชนดงเค็งร่วมกันประกาศแก่สาธารณชนทั่วประเทศ และ "พวกเราจะถอยหลังไม่ได้อีกแล้ว"

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า การประชาสัมพันธ์สร้างความก้าวหน้าของกิจกรรมขั้นตอนต่างๆ เป็นการเสริมแรงที่สำคัญให้กับกระบวนการเรียนรู้และการดำเนินงานของกลุ่มผู้นำชุมชนอย่างมีเป้าหมาย ตลอดจนกระบวนการติดตามและกระตุ้นให้ชุมชนมีการขับเคลื่อนอย่างต่อเนื่อง ทำให้ผู้นำชุมชนเกิดแรงจูงใจและมีความภาคภูมิใจที่สามารถปฏิบัติงานได้อย่างเข้าใจเป้าหมายมากขึ้นเป็นลำดับ

4.5 เครือข่ายความสัมพันธ์กับหน่วยงานและบุคคลต่างๆ เป็นพื้นฐานสำคัญในการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ความรู้ความสามารถที่จำเป็นต่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีมากมายหลายด้าน ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น คณะทำงานมิได้มีความชำนาญเพียงพอในทุกประเด็น จึงต้องอาศัยการจัดกระบวนการเรียนรู้และประสานงานกับวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิในแต่ละสาขา มาให้ความรู้แก่ผู้นำชุมชนและชาวบ้าน เช่น วิทยากรจากคณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยขอนแก่น มาให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ 5 ปี และแผนปฏิบัติการเร่งด่วนตามแนวทางของ ก.พ.ร. วิทยากรบริหารจาก ท.ท.ท. เขต 3 มาให้ความรู้เกี่ยวกับแนวทางการขอรับการสนับสนุนจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้ได้มาตรฐาน วิทยากรจากมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ซึ่งเป็นหนึ่งในคณะกรรมการพิจารณารางวัลลูกโลกสีเขียว มาชี้แนะเกี่ยวกับการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นต้น ซึ่งการจัด

วารสารศูนย์บริการวิชาการ

ปีที่ 13 ฉบับที่ 4 ประจำเดือนตุลาคม-ธันวาคม 2548

กระบวนการดังกล่าวเป็นการสร้างความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นในลักษณะของเครือข่ายความร่วมมือเพื่อพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบบูรณาการ

4.6 คณะทำงานได้เรียนรู้และพัฒนาศักยภาพของตนเองระหว่างการจัดกระบวนการเรียนรู้แก่กลุ่มเป้าหมาย

ในฐานะวิทยากรกระบวนการ คณะทำงานได้ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่มผู้นำชุมชนที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งหลายท่านเป็นปราชญ์ชาวบ้านผู้รู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นอย่างดี ทำให้เกิดการเรียนรู้และเข้าใจวิถีชีวิต วิถีวัฒนธรรมของชุมชนมากขึ้น การจัดกิจกรรมให้ความรู้โดยเชิญผู้เชี่ยวชาญในแต่ละสาขามาเป็นวิทยากรบรรยาย ช่วยให้คณะทำงานได้เรียนรู้เนื้อหาจากการบรรยายและมีโอกาสแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิแต่ละท่าน เป็นการพัฒนาศักยภาพของคณะทำงานทั้งในเชิงวิชาการและการบริหารจัดการเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อีกทั้งการที่สมาชิกแต่ละคนในคณะทำงานที่มีประสบการณ์ ความชำนาญในสาขาวิชาแตกต่างกัน เมื่อผ่านการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันก็ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันและกัน ทำให้เกิดการปรับกระบวนการทัศนในการทำงานให้เป็นไปอย่างบูรณาการมากขึ้น

ก้าวต่อไป

แม้ว่าโครงการที่ได้รับการสนับสนุนจากศูนย์บริการวิชาการ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ได้สิ้นสุดลงแล้ว แต่ความมุ่งมั่นของผู้นำชุมชนในการสานต่องานพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศของตำบล โดยมีทุนประเดิมจากผ้าป่าสามัคคี พร้อมกับทุนทางสังคมที่เกิดขึ้นระหว่างกระบวนการเรียนรู้ คือ กำลังใจ ความมุ่งมั่นที่มีเป้าหมายร่วมกันของคนในชุมชน ตลอดจนเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างคณะทำงาน วิทยากร และสื่อมวลชนที่เคยร่วม

กิจกรรมของโครงการ ซึ่งชุมชนสามารถติดต่อประสานความร่วมมือสำหรับกิจกรรมในอนาคตได้ อย่างไรก็ตามยังมีอีกหลายสิ่งซึ่งทางชุมชนจำเป็นต้องคำนึงถึงในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เช่น ข้อจำกัดด้านเวลาและสถานที่ของแหล่งท่องเที่ยวดูนกอย่างหนองละเลิงเค็ง ซึ่งเหมาะกับการเที่ยวชมในช่วงเช้าและเย็น ที่มีนกออกหาอาหารและกลับคืนรัง ส่วนกลางวันที่มีนกให้เห็นจำนวนน้อย อาจต้องจัดเตรียมบริการอื่นแก่นักท่องเที่ยว ข้อจำกัดด้านบุคลากร ซึ่งผู้นำเที่ยวหน้าใหม่ยังควรได้รับการพัฒนาศักยภาพเพิ่มขึ้นอีก ข้อจำกัดด้านงบประมาณ ทำให้ต้องสร้างสรรค์กิจกรรมที่ใช้งบประมาณจำนวนน้อยแต่เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว เป็นต้น

บทสรุป

การจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมศักยภาพให้กับกลุ่มผู้นำชุมชนดงเค็งที่นำเสนอนี้ นับว่าทุกฝ่ายได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน กล่าวคือ มหาวิทยาลัยขอนแก่นได้ผลสัมฤทธิ์ตามดัชนีชี้วัดของแผนงานบริการวิชาการแก่สังคม คณะทำงานของโครงการได้ประสบการณ์ตรงจากการฝึกปฏิบัติการในพื้นที่เป้าหมาย ส่วนชุมชนดงเค็งนั้นก็ได้รับประโยชน์อันเป็นผลพวงจากการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับกลุ่มผู้นำชุมชนตำบลดงเค็งเป็นลำดับขั้นจนสามารถเสริมศักยภาพของผู้นำชุมชนให้เข้มแข็ง กล่าวคือมีการรวมกลุ่มจัดตั้งเป็นองค์กรชัดเจนขึ้น การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวมีเป้าหมายร่วมกันชัดเจนขึ้น มีกิจกรรมต่อเนื่อง การกำหนดกิจกรรมไม่มุ่งเฉพาะการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และมีการริเริ่มเสนอโครงการเพื่อขอรับทุนสนับสนุนจากแหล่งทุนหลากหลายขึ้น ในการนี้ได้ช่วยให้คณะทำงานได้บทเรียนเกี่ยวกับการจัดกระบวนการเรียนรู้หลายประการ ทำให้เห็นความสำคัญของการวางแผนอย่างยืดหยุ่น ความจำเป็นของการปรับกระบวนการทัศนของ

วารสารศูนย์บริการวิชาการ

ปีที่ 13 ฉบับที่ 4 ประจำเดือนตุลาคม-ธันวาคม 2548

กลุ่มเป้าหมายให้ตรงกันควบคู่กับการเพิ่มทักษะความรู้ด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การจำแนกกลุ่มเป้าหมายที่พร้อมเข้าร่วมกิจกรรมอย่างใกล้ชิดและต่อเนื่องเพื่อเป็นกลุ่มเป้าหมายหลักในการเสริมศักยภาพ การประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อมวลชน ตลอดจนประโยชน์ของการสร้างเครือข่าย

ความสัมพันธ์กับหน่วยงาน บุคคลต่างๆ เพื่อให้แหล่งท่องเที่ยว ของชุมชนแห่งนี้ได้เป็นที่รู้จักในวงกว้างและมีโอกาสที่จะได้รับการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศของอำเภอหนองสองห้อง จังหวัดขอนแก่นต่อไปอย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- นายกา เดิดขุนทด และคณะ. 2548. รายงานสรุปผลการดำเนินงานตามโครงการพัฒนาอำเภอหนองสองห้องเพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์. ขอนแก่น : สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สำนักงานบริหารการศึกษานอกโรงเรียน. 2548. การเรียนรู้. [ออนไลน์] [อ้างเมื่อ 28 สิงหาคม 2548] เข้าถึงได้จาก : <http://www.nfe.go.th/042103/librarian/module/module3.html>
- KOLB DAVID A., Irwin M. Rubin and Joyce M. Osland. 1991. **Organization Behavior: An Experiential Approach**. New Jersey: Prentice-Hall.